

Зубань Г.О.

УДК 1:316.613.434

**ФЕНОМЕН АГРЕСІЇ ЯК ЗАСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ
В СУЧАСНОМУ ПРОСТОРІ**

Світ сьогодні став небезпечним через низку дестабілізуючих факторів, серед яких не останнє місце посіла ескалация агресії. Ми не можемо уявити газету, журнал, програму телебачення, де б не було місця актам агресії. XX століття яскраво проілюструвало людству до чого може привести зневажливе ставлення до природи людської агресивності та до джерел деструкції. Людина – це специфічне та унікальне створіння, яке розгубилося перед сучасними реаліями, а дії, вчинки, слова, думки стали потребувати спеціальних умов, завдяки яким HOMO SAPIENS поступово набуде всебічного і повноцінного розвитку. Індивід отримує можливість протягом свого життєвого циклу “шліфувати”, “ремонтувати”, “вдосконалювати” свій “багаж”, викоринюючи зайве і непотрібне, відкидаючи те, що наближає до регресу. А.Гуггенбуль зазначав: “...чувство растерянности перед лицом всеобщей агрессии неизбежно приводит к осознанию насилия в качестве неотъемлемой компоненты человеческого существования... констатация данного факта дает возможность почувствовать всю серьезность проблемы, связанной с негативным аспектом насилия и агрессивности...” [2, 8].

Людство стало на шлях прогресу і розвитку, проте, цей шлях супроводжується девіацією, аномією, антропологічною кризою, маргінальним “потойбіччям”, руйнацією архетипів, спотворенням системи цінностей, викривленням екзистенціальних потреб людини та її звичних орієнтирів. На сучасному етапі життя людства відбулося потрясіння першооснов людського існування. Н.А. Бердяев зауважував: “Мировая война была обнаружением накопившегося в человеческом существовании зла, накопившейся злобы и ненависти. Она объективировала зло, которое раньше оставалось прикрытым как бы в субъективном, а не в объективном. Война обнаружила лживость нашей цивилизации... Она страшно обесценила человеческую жизнь, приучила ставить ни во что человеческую личность и ее жизнь, рассматривать ее как средство и орудие фатума истории” [1, 36].

Світова спільнота здригнулася від подій 11 вересня, від масових терактів на станціях метрополітенів, від “НОРД ОСТУ”, від конфліктів на Балканах, від трагедії у Беслані, від міжнаціональних конфліктів, від війни у Чечні, Дагестані, Афганістані, від вбивства школярів у США, від жорстоких замовних вбивств журналістів, від захоплень терористами літаків, автобусів, від погромів на ринках, від масових беспорядків, які час від часу вчиняють вболівальники або невдоволені громадяни, від вибухів саморобних пристроїв, які періодично, дають про себе знати - цей “список” жахливих подій, швидше за все, є незавершеним. XX століття принесло людству винищівні війни, атомну, ядерну та біологічну зброю, екологічні катастрофи, економічну та духовну кризу і т.д. Суспільство усвідомило, що ріст насилля, агресії, жорстокості та деструктивності – сягнув свого апогею і зупинити його дуже важко.

Слово агресія – походить від adgradi (dradus – “крок”, а ad – “на”). Тобто “рухатися на”, “наступати на”. У першопочатковому значенні слова “бути агресивним” означало “рухатися” у напрямку визначеної мети без остраху та сумніву. На думку Р. Докінза сучасна людина – це “егоїстична машина для виживання..., яка примушує одну “машину для виживання” жорстоко знищувати іншу” [3, 18].

Існує чимало визначень поняття агресії, проте, є спільне, що їх споріднює, - це ідея про нанесення матеріальної чи моральної шкоди будь яким об'єктам. Також одразу слід визначитися з поняттями, які на перший погляд, є синонімічними, проте це не так. Поняття “агресія” і “агресивність”, значно різняться, оскільки під “агресією” розуміємо дії, які наносять шкоду по відношенню до інших об'єктів (живих чи неживих), а під поняттям “агресивність” будемо розуміти готовність до агресивних дій по відношенню до інших. Агресивність – це, свого роду, поштовх, при якому особистість здатна сприймати та інтерпретувати поведінку іншого об'єкта відповідним чином. Іншими словами – це “спалах”, готовність відповісти на дії, слова, вчинки, ситуацію і т.д. Можна припустити, що людина є специфічною істотою, з потенційно агресивним сприйняттям і потенційно небезпечною інтерпретацією світорозуміння та світоусвідомлення.

Предметом аналізу сьогодні повинні стати організовані чи то стихійні форми агресії, їхній взаємозв'язок з проблемами самореалізації індивіда, історичні трансформації в системах розуміння сутності агресії, видозмін її форм, типів та різновидів. Теоретичне узагальнення проблем агресії допоможе спростувати вихідні засади демаркації морального та правового поля практичної регуляції діяльності людей.

Об'єктом дослідження виступають дискурси концептуалізації феноменів агресії в сучасній ретроспективі

Метою є аналіз чинників, змістовних елементів історичних трансформацій, які визначають структуру процесу осягнення феномену агресії в межах філософського дискурсу сучасності.

Проблемою агресії займалася чимала кагорта науковців, серед яких можна відзначити: А.Адлер, А.Басс, А.Бандура, С.Берковіц, К.Лоренц, З.Фрейд, Е.Фромм, Г. Маркузе, Р. Докінз, Д. Зільманн, К.Ясперс, Г.Сельє, А.Гелен, Ф.Александр, Ф.Перлз, Х. Хекхаузен, Г.Гартман, Д.Доллард, Н.Міллер, С.Фешбах.

Чимало праць вітчизняних дослідників присвячено вивченню різноманітних форм агресії дітей та підлітків (О.Б.Бовть, Р.У.Балагута, В.О.Татенко, Б.М.Ткач, С.В.Харченко, Л.В.Чаговець), в тому числі важковововуваних дітей з відхиленнями в поведінці (М.А.Алемаксін, Н.В.Алікїна, М.І.Блонський, К.Бютнер, Л.М.Зюбін, Е.Квятковська-Тохович, Т.І.Короткова, Т.Н.Курбатова, Н.Ю.Максимова, М.Раттер, Л.С.Славіна). Певна частина досліджень присвячувалася дослідженню агресії в студентських колах (Л.В.Бернацька, О.Ю.Дроздов, Ю.Д.Іщенко, С.Л.Кравчук), в спортивному середовищі (О.Я.Фотуйма), в

лавах правоохоронців (О.М.Цільмак, С.П.Третьяков). Чимала низка робіт присвячувалася вивченню агресії в осіб, які притягувалися до кримінальної відповідальності чи перебували у місцях позбавлення волі (Л.М.Балабанова, С.Н.Сніколов, Л.Я.Жезлова, К.С.Ігошев, І.І.Карпець, В.Н.Кудрявцев). Та попри все, проблема природи агресії все ще залишається недостатньо розробленою у філософській думці.

Згідно з К.Лоренцом, людська агресія не обов'язково буде результатом реакції на якийсь подразник, агресія нагадує собою певну субстанцію, яка вимагає для свого існування енергетичного живлення, таку собі специфічну енергію, яка керує інстинктивними діями, яка здатна накопичуватися у нервових центрах, а коли відбувається перенакопичення, то вона “вибухає”, навіть, не потребуючи подразника, а це дає можливість позбавитися енергетичної напруги, - “випустити пару”. Іноді такий подразник є відсутнім, а бажання позбавитися напруги не вщухає, тоді людина шукає подразники або моделює відповідну ситуацію, - К.Лоренц називав це “поведінковою активністю”. Проте, коли людині “не пощастило” і вона не змогла знайти подразника, не змогла “виплеснути” інстинктивну агресивність, - відбувається “вибух”: “Даже самый крайний случай бессмысленного инстинктивного поведения, внешне ничем не обусловленного и не имеющего никакого объекта (своего рода бег на месте), дает нам картину таких действий, которые фотографически точно совпадают с биологически целесообразными действиями нормального живого организма, — и это является важным доказательством того, что в инстинктивных действиях координация движений до мельчайших деталей запрограммирована генетически” [4, 33]. Справа у тому, що агресія для К.Лоренца була не стільки внутрішньою напругою, яка вимагала “розрядки” в незалежності від того, чи є відповідний подразник, чи його немає, скільки специфічною “гідравлічною” моделлю, яка діє за принципом “зажатой плотинной в закрытом водоеме” [4, 34].

Приходимо до висновку, що теорія К.Лоренца складається з двох осовних частин: перша, уже відома нам - “гідравлічна” модель агресії, котра дає уявлення про механізми виникнення такого феноменального явища як агресія; друга - “необхідність”, яка допомагає вижити як самому індивідові, так і його виду. Використовуючи згубну енергію агресивного інстинкта, людина, навіть, не замислюється над тим, що ця агресивність дісталася їй у “спадок” від природи і обумовлюється процесами внутрішньовидового відбору.

Спираючись на дослідження К.Лоренца, можемо припустити, що агресія здатна представляти собою не тільки захисну реакцію вітальним інтересам людини, але й набувати жорстоких, руйнівних імпульсів. Досліджуючи феномен агресії, К. Лоренц і З.Фройд погоджувалися лише з, так званою, “гідравлічною” концепцією агресивності, проте є низка відмінностей. З.Фройд, висуваючи гіпотезу про інстинкт руйнації, не знаходив підтримку у К.Лоренца, оскільки той вважав на біологічному рівні неприйнятною, оскільки агресивний “інстинкт” повинен слугувати справі життя, а не навпаки, як у З.Фройда, знаходитися “на службі у смерті” [7, 34].

К.Лоренц говорив про зміни, які відбуваються у захисній життєздатній агресії і висував гіпотезу про те, що захисна агресія у людини здатна перетворюватися на інтенцію, яка є постійно діючою і здатна до саморозвитку, саме вона примушує людину шукати “розрядки”, саме вона здатна призвести до “вибуху”, за умови, якщо “розрядку” не буде знайдено. Автор робить висновок, якщо в суспільстві будуть відсутніми “збудники” серйозних проявів агресії, то все одно тиск самого інстинкту агресивності буде настільки сильним, що члени суспільства змушені будуть змінювати умови; справа може, на його думку, дійти до безпричинних вибухів агресії, а сама людина від народження - це “руйнівник”, для якого любов є результатом агресивних потягів. Щоправда у З.Фройда пристрасть до руйнації протиставляється такому ж сильному потягу - еросу (сексуальності і життя взагалі).

К.Лоренц і З.Фройд у своїх припущеннях співпадають у тому, що гірше за все буде тоді, коли агресія перебуватиме в такому стані, який не дозволить їй втілитися в дію. З.Фройд, наполягав на тому, що витіснення сексуальних поривів здатне призводити до психічних розладів, хвороб. К.Лоренц наголошував: “вообще каждый представитель современной цивилизации страдает от недостаточной возможности проявления инстинктивно-агрессивных действий” [4, 32]. Обидва філософи приходять до одного загального і дуже важливого висновку про те, що людина - це специфічна істота, яка продукує агресивно-деструктивну енергію, котра не може тривалий час знаходитися під контролем: “И если у животных энергия такого рода — всего лишь “так называемое зло”, то у человека она превращается в настоящее зло, хотя, и не имеет злокачественных корней” [4, 36].

Доречним у цьому випадку було порівняння Р.Докінза, який розглядав індивіда як запрограмовану та егоїстичну “машину” для виживання. Цей “механізм” переймається проблемою збереження власних генів через що змушений постійно знищувати інші “машини”, аби забезпечити собі відповідний простір, ресурсну базу та умови для комфортного існування. Подібна конкуренція відбувається, частіше за все, між самцями за самиць. Самець проявляє агресію по відношенню до іншого самця, тим самим, долаючи конкуренцію, - рятує свої гени, передає їх, помножує.

Перемігши конкурента, тварина задовольняється тим, що все це уже відбулося, так би мовити, формально, на зразок того, як проходять турніри з фехтування чи боксу, за всіма правилами, з використанням певних принципів і, якщо конкурент визнає свою поразку, демонструючи це своєю поведінкою, переможець утримується від подальших проявів агресії (від нанесення смертельного та нищівного удару, від укусу і т.д), задовольняючись своєю перемогою і досягненням мети: самиця - моя, територія - моя, їжа - моя. “Только HOMO SAPIENS - единственный вид, убивающий себе подобных, как единственный наследник каиновой печати” [3, 15].

С.Г.Пілецький відзначав: “...образцы агрессивного поведения демонстрируют все животные виды, включая и Homo Sapiens, то, с одной стороны, это означает, что агрессия имеет свою эволюционно-

биологическую значимость, а, следовательно, и оправдание, и, с другой стороны, значит, что есть человеческая родословная и человеческая топограмма агрессивности, чрезвычайно важные в плане самопознания, в плане упорядочивания социальной организации и в плане выстраивания межличностных отношений...” [6, 51].

Дослідник Уїлсон писав: “культурная эволюция агрессии направляется следующими факторами: 1) генетической предрасположенностью к научению определенным формам коллективной агрессивности; 2) необходимостью, навязываемой окружающей средой и воспринимаемой обществом; 3) предшествующей историей группы, склоняющей ее в направлении принятия одной культурной нормы в противовес другой...Практика войн – типичный “классический” пример гипертрофированной биологической предрасположенности. Люди примитивных обществ раскалывают свой “универсум” на друзей и врагов” [9, 75]. Чи не те саме відбувається в тенетах сучасного соціуму?

На думку Г.Маркузе, цивілізація перманентно потребує десексуалізації та сублимації, чим послаблює Ерос, вивільняючи його “двійника” Танатоса, тобто агресію в її найконцентрованішому вигляді. Таке “вивільнення” є небезпечним, оскільки загрожує культурі розпадом та знищенням: “Это угрожает культуре распадом инстинктов, причем влечение к смерти (разрушению, деструкции, по большей части, иррациональной) стремится взять верх над инстинктами жизни (созиданием)” [5, 18].

З.Фрейд розглядав агресію як специфічне поєднання Еросу (лібідо, створюючого початку) з Танатосом (мортидо, деструктивним початком), причому право на домінацію залишає за собою останній. Агресія в людині – це прояв біологічного інстинкту смерті, Танатос протистоїть Еросу, а його меою є повернення до неорганічного стану. Виникає парадокс, який можна сформулювати: як людина здатна жити тривалий час, маючи запрограмований, вроджений інстинкт смерті? На думку З.Фрейда, справа полягала у тому, що є механізм нейтралізації внутрішньої агресії, який відігравав головну функцію Его. Проте Его не з’являється на світ разом із немовлям, а формується в процесі розвитку дитини і одночасно з його формуванням починає розвиватися механізм нейтралізації агресії.

З.Фрейд спочатку використовував терміни “агресивний” і “активний” у якості синонімів, проте, в подальшому, він відмовляється від такої синонімізації і усвідомлює, що активність є характеристикою агресивного інстинкту. Західний дослідник Н.Pagens також відмічав факт: “агресія здатна проявлятися в різноманітних формах, проте, всі ці форми мають одну спільну рису – вони представляють собою спробу суб’єктів контролювати себе, діяти на себе, діяти на оточуючий світ та середовище” [8, 38].

Людина усвідомила: досягнення будь-якої мети потребує взяти під контроль фактори (вони або сприяють досягненню, або навпаки, всіляко перешкоджають), з якими людина зустрічається, йдучи до мети. Мета, до якої прямує людина – є прагнення до впорядкованості, структуризації, прямих до боротьби з хаосом, де агресія представлена у вигляді активної модулюючої енергії, яка допомагає долати перешкоди та досягати визначеної цілі.

Жодна тварина не вбиває більше, ніж їй потрібно, жодна тварина не знищує те, в чому вона не відчуває потреби; жодна тварина не вдосконалює свої здібності і можливості вбивати заради задоволення. Єдина тварина, яка цим володіє і постійно вдосконалюється – це людина, котра знаходить мотиви та виправдання своїй агресії. Вона єдина, хто вбиває собі подібних для досягнення своїх цілей і намірів, для отримання задоволення. У природі хижий і агресивний звір задовольняється втечею свого супротивника-суперника, кровожерні шакали і гієни задовольняються тим, що їм залишається від “царського” лівого столу, де “знають” міру в усьому.

Людина специфічна істота, яка здатна вбивати заради задоволення. Слід пригадати в історії людства про маніяків, насильників, садистів, агресивні дії яких не знали жодних обмежень і міри, для яких цивілізація є “зручною”, оскільки має гасло “спожити” без міри – “задовольнитися” без міри. Можна вважати, що первісне суспільство дикунів - мисливців було першим в історії суспільством гуманним, оскільки їх потреби задовольнялися легко і без проблем, тобто без особливої жорстокості, за принципом: убити, щоб з’їсти”.

Сучасний соціум – це загострена амбівалентність почуттів і думок, поєднання ідеалізму і цинізму, емпатійності та байдужості, толерантності та нетерпимості, духовного зростання і бездуховності, що в свою чергу, неминуче призводить до виникнення агресивних афектів, до закріплення агресивних стратегій поведінки, до дезадаптації, дезорієнтації, до духовного зубожіння і кризи. С.Г.Пілецький зазначав: “В одночас нація вчених, музикантів, філософів і поетів трансформувалася в націю злодіїв та убивць, а народ, який століттями славився поміркованістю та гостинністю, перетворюється на “колективного неврастеніка” з садистськими схильностями...” [6, 50].

Наступив момент, коли людина повинна зрозуміла, що так далі не можна жити і те, що було взятє у природи, слід повернути, інакше порушений гомеостаз приведе до катастрофи. Чи зможе сучасна Людина (НОМО AGGREDI) нарівні з розумним, раціональним, абстрактним началом поставити творче, життєдайне конструктивне начало? Або її деструктивність залишається остаточною?

Агресія постає “тіньовою” константою існування людини. Різні причини впливають на її виникнення. Людина повинна знати їх, щоб по можливості уникати цих проявів або уміти контролювати і правильно керувати ними, оскільки агресія сучасної людини здатна набувати найрізноманітніших форм від особистих хворобливих фантазій до руйнації та насилля над державами, етносами, цивілізаціями.

Джерела та література:

1. Бердяев Н. А. Судьба человека в современном мире / Н. А. Бердяев. – М. : Республика, 1994. – 480 с.
2. Гуггенбюль А. Зловещее очарование насилия / А. Гуггенбюль. – СПб. : Академический проспект, 2000. – 217 с.
3. Докинз Р. Эгоистичный ген / Р. Докинз. – М. : Мир, 1993. – 317 с.
4. Лоренц К. Агрессия (так называемое зло) / К. Лоренц. – СПб. : Амфора, 2001. – 349 с.
5. Маркузе Г. Эрос и цивилизация / Г. Маркузе. – М. : Наука, 1995. – 326 с.
6. Пилецкий С. Г. Феномен человеческой агрессивности / С. Г. Пилецкий // Вопросы философии. – 2008. – № 10. – С. 60-75.
7. Фрейд З. По ту сторону принципа наслаждения. Я и Оно. Неудовлетворенность культурой / З. Фрейд. – СПб. : Алтейя, 1998. – 253 с.
8. Parens H. Development of Aggression in Early Childhood / H. Parens. – N. Y., 1979.
9. Wilson E. O. On human nature / E. O. Wilson. – Cambridge, London : Harvard Univ. Press, 1978. – P. 101.

Игнатушко И.В.**УДК [32+34]:316.614-029.1+37.091.8****ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ
МОРСКИХ ВУЗОВ****Актуальность проблемы исследования.**

Актуальность проблемы, рассматриваемой в настоящей статье, определяется вновь формирующимися особенностями социализации молодежи в трансформирующемся обществе, когда у каждого нового поколения происходит переоценка традиций, норм, ценностей, что усложняет процесс жизненного самоопределения молодежи [6, с.111]. В постсоветском обществе нет единой идеологии, которая бы объединяла его, отсутствует новая парадигма общественного развития. В связи с этим, особенно актуальным становится вопрос о воспитании различных групп, отрядов и когорт современной молодежи, о тех ценностях, которые необходимо ей прививать.

При этом сама социализация, рассматриваемая как процесс интеграции индивида в общество, в его политическое, экономическое, правовое, культурное пространство, все теснее взаимодействует с профессионализацией молодежи, которая познает окружающий мир и интегрируется в общество именно через статусно-ролевые особенности приобретаемой профессии.

Именно поэтому социально-философские аспекты научного анализа обучения и воспитания студентов морских специальностей, как важной части механизма их политико-правовой социализации, призваны раскрыть особенности, связанные с данным сегментом будущей профессии – работой за рубежом, длительным пребыванием в ограниченном пространстве, в закрытом коллективе, общением с представителями других государств, культур и вероисповеданий.

Степень разработанности проблемы.

Проблемы воспитания и профессиональной подготовки молодежи всегда были и остаются актуальными, поскольку именно молодежь несет на себе ответственность за будущее страны, за преемственность культуры, за будущие поколения. Поэтому вопросам социализации молодежи, студенчества посвящено много научных работ.

В советский период, с учетом существовавшей тогда идеологии, особых проблем и разногласий в вопросах воспитания, образования молодежи не было, и быть не могло, поскольку советское и партийное руководство определяло и диктовало перспективы развития общества и ценности, которые следовало прививать молодому поколению. В этом ключе вопросы социализации молодежи отображались в трудах таких советских ученых, как Иконникова С.Н., Рубина Л.Я., Мансуров В.А., Шубкин В.Н., Чередниченко Г.А., Титма М.Х., Саар Э.А. и многих других.

В независимом украинском государстве вопросы социализации молодого поколения исследовались такими учеными, как Головатый М.Ф., Балакирева О.М., Головенько В.А., Бебик В.М., Мартынюк И.О., Чигрин В.А., Свершко О.В. и др.

Вопросы о роли и значении ВУЗа в процессе социализации студенчества разрабатывались современными российскими учеными Краснойяровой Е.В., Дмитриевой О.В. Проблемы гражданской социализации студентов морских специальностей рассматривались Панариной Т.В.

Постановка проблемы. Социализация молодежи как объект исследования привлекает внимание социологов, философов, политологов, но специально процесс политико-правовой социализации студентов морских ВУЗов не исследовался.

Необходимо, в связи с этим, отметить, что процесс обучения и воспитания будущих моряков в ВУЗах является составной частью становления социализирующихся индивидов, формирования их политико-правового сознания. Реалии сегодняшнего процесса социализации студентов морских профессий диктуют необходимость особого отношения к их политико-правовому воспитанию и обучению как к приоритетному направлению образовательного процесса в ВУЗе, в результате которого студент успешно сможет ориентироваться в специфических ситуациях, обусловленных его профессией, в Украине и за рубежом.

Цель статьи: Определение роли и значения ВУЗа в социализации будущих моряков, формировании их правосознания и политической позиции.